

STOKÇULUK VE EL KOYMA

Doç. Dr. Süheyl DONAY

Bilindiği üzere son zamanlarda gıda ve kamuya elzem maddelerde görülen yokluk veya azalma, buna sebep olduğu iddia edilenler hakkında ilgi çekici uygulamalara gidilmesine neden olmuştur.

Yayın organlarından öğrenebildiğimiz kadariyle uygulama şu şekilde olmaktadır: Belediye zabıta memurları ya bir ihbar sonucu ya da kendi araştırmaları ve bulguları sonucu kamuya elzem emteanın bulunduğu yere veya bu emteanın taşındığı nakil aracına, tabir yerinde ise, baskın yaparak el koymaktadır. Bundan sonra el konulan bu mallar, buldukları yerde piyasadaki cari fiyatları üzerinden satım suretiyle halka intikal ettirilmektedir.

Bu şekildeki bir uygulama ile, pratik yoldan yokluğu hissedilen malı tüketicinin eline geçirmektedir. Bu şekilde kısa yoldan tüketiciyi, memnun etmek ve onu gereksinme duyduğu maddeye kavuşturmak, yerel yöneticiler tarafından benimsenen bir usul olmuştur. Bu yöntem gerçekten stokçuluk yaparak, halkın gereksinme duyduğu temel ihtiyaç maddelerini saklayıp fiyatın artmasını bekleyenlerle mücadele etmede etkin bir araç gibi gözükmektedir. Ancak acaba bu yöntem yasalara uygun mudur?

Bir koruma tedbiri olan elkoyma veya Ceza Muhakemeleri Usulü Yasamızın deyişiyle "zabıt" belirli bir prosedüre tabi tutulmuştur: Bütün diğer koruma tedbirlerinde olduğu gibi el koymanın uygulanabilmesi için iki ana koşulun bulunması gerekir: Gecikmede tehlike ve görünüşte haklılık.

El koyma koruma tedbiri, bireylerin özel yaşamları ile ilgili olduğundan Anayasamızın 15. maddesi ile güvence altına alınmıştır.

Anayasanın 15. maddesine göre : Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimse- nin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konu- lamaz.” Bu şekilde anayasamız el koyma için belirli istisnalar dı- şında yargıç kararını arayarak, kişilerin özgürlüğüne ilişkin bir konuda getirilecek kısıtlamanın bağımsız yargı organları eliyle ya- pılmasını istemiştir. CMUK. muzun 90. maddesi de Anayasanın 15. maddesine benzer hükmü içermektedir.

CMUK.'nun 86. maddesi elkoymanın soruşturma için delil ola- rak faydalı görülen eşya ile müsadereye tabi olan eşya hakkında söz konusu olabileceğini belirtmektedir. Elkoyma geçici nitelikte olduğundan, son kararın verilmesinden sonra delil teşkil eden eşya iade edilir. Keza müsadereye tabi olmadığı anlaşılan eşyanın da iadesi gerekir. Müsadere ile ilgili olarak TCK. nun 36. maddesi hükümlerinin uygulanacağı, yasa hükmü gereğidir. Bu nedenle mah- kûmiyet halinde suçta kullanılan, kullanılmak üzere hazırlanan ve fiilin irtikabından meydana gelen eşya iade edilmez. Keza suç teş- kil eden eşya bir ceza mahkûmiyetini gerektirmese de iade edilmez. Bir başka deyişle, soyut, taşınması ve bulundurulması yasaklanmış eşya, fail bu suçtan beraet etse de kendisine geri verilmez.

Elkoyma Anayasamızda da belirtildiği üzere yargıç kararı ile mümkün olabilir. Bu açıdan yargıç kararına dayanmayan bir el koyma hukuken geçerli değildir. Meğer ki, yasada belirtilen istis- naî durumlar sözkonusu ola.

Anayasamızın yukarıda zikrettiğimiz 15. maddesi ve CMUK. nun 90. maddesine göre gecikmede tehlike bulunan hallerde Cum- huriyet savcıları ve bunların yardımcıları sıfatı ile emirlerini icra- ya memur olan zabıta memurları el koyma işlemi yapabilirler. De- mek ki, gecikmede tehlike bulunan hallerde önce C. Savcıları el- koyca işlemi yapabileceklerdir. Gerektiğinde savcının yardımcısı sıfatı ile kolluk da el koyma işlemi yerine getirebilecektir (Polis Vazife ve Selâhiyeti Kanunu m. 8). Konumuzla ilgili olmadığı için basılmış eserlere el koyma ile P.T.T.'de el koymaya değinmiyoruz.

Acaba yasada öngörülen zabıta memurlarından kimlerin anlaşılması gerekir? Bir başka deyişle, kolluk kavramı içine Belediye Zabıta memurları girer mi?

Kanımızca CMUK'daki zabıta veya bizim kolluk dediğimiz kavram içine sadece suç kolluğu yani polis ve jandarma girebilir. Kolluğun özel ve genel kolluk olarak ayrılması ve özel kolluğun yasada açıkça belirtilme dışında hiçbir zaman suç kolluğu yetkisini taşıyamaması nedeni ile, özel kolluk olan "belediye zabıtasını" el koymada savcının yardımcısı kabul etmek olanaksızdır (Kolluk için bkz. Kunter, Ceza Muhakemesi Hukuku, No. 418). Belediyeler Yasası, belediye zabıtasının suç işlenmesi ile ilgili olarak araştırma ve bilgi edinme yetkisinin bulunduğuna ilişkin bir hüküm içermemektedir. Bu nedenle belediye zabıtasını suç kolluğu olarak mütalâa etmek olanağımız yoktur.

Demek ki uygulamadaki ilk sakatlık belediye zabıtası aracılığı ile, stok edildiği iddia edilen mallara el konulmasıdır. Bu safhada belediye memurlarının yapabileceği ya durumu yargı organı önüne aktararak el koyma kararını istihsal etmesi, ya da gecikmede tehlike varsa C. Savcılığını veya suç kolluğunu haberdar ederek, bunların el koymasını gerçekleştirmelerini beklemeleridir. Bu usule uymadan yapılan el koyma, yasal bir el koyma olarak kabul edilemeyeceğinden, ortada bir elkoyma olmadığına göre, elkonulmuş bir mal da bulunmayacak ve elkoymanın sonuçları gerçekleşmeyecektir.

Bunun dışında elkoyma, malın alınması ve hemen satılması sureti ile de gerçekleştirilemez. Bu konuda 26 Ekim 1971 tarih ve 13998 sayılı Resmî Gazete neşrolunan Suç Eşyası Yönetmeliği hükümleri karşımıza çıkmaktadır. Anılan yönetmelik ayrıntılı bir biçimde el koyma işleminin nasıl tekemmül ettirileceğini belirtmektedir.

Anılan yönetmelik önce suç eşyasının tanımını yapmaktadır. Yönetmeliğin 2. maddesine göre "Soruşturma için delil olmak üzere faydalı görülen, suçta kullanılan, suçta kullanılmak üzere hazırlanan, suç teşkil eden eylemden husule gelen, kullanılması, yapılıması, taşınması, bulundurulması veya satılması suç teşkil eden eşyaya suç eşyası denir." Böylece yönetmelik TCK. 36. maddesine ve CMUK.'nun 86. maddesine açıklık getirmiş olmaktadır.

Yönetmeliğin 4. maddesi ise elkoyma işleminin nasıl yapılacağını düzenlemektedir. Buna göre elkonulan eşyanın cins, tür, marka, model, numara ve ölçü gibi benzerlerinden ayırmağa yeterli bütün nitelikleri, bilirkişice takdir edilen değeri, kimden ve ne surette alındığı elkoyma hâkim kararına dayanmaksızın yapılmış ise, elkoyma işleminde alâkadar şahıs veya bunun mümeyyiz olan hısımlarından birinin bulunup bulunmadığı, bunun elkoyma işlemine itiraz edip etmediğine ilişkin bir tutanak tutulur. Eğer elkoyma işlemi zabıta memurları tarafından yapılmış ise suç eşyasının mühürleneceği ve üzerine mühür basılacağı aynı maddenin gereğidir.

Yönetmeliğin 5. maddesi hâkim kararına dayanmayan elkoyma işlemine itiraz edildiğinde bu işlemin yargıca tasdik ettirilmeden emanet dairesine tevdi edilemeyeceğini hüküm altına almıştır.

Yönetmeliğin 8. maddesi ise emanet dairesinde soruşturma ve kovuşturma sonuna kadar saklanmaları sırasında bozulacak veya kıymetlerini açık bir şekilde kaybedecek olan yahut muhafazaları külfetli bulunmak itibarı ile saklanması olanaksız olan eşyanın hazırlık soruşturmasında sulh yargıcı, ilk soruşturmada sorgu yargıcı ve son soruşturmada mahkemesi tarafından satılmalarına karar verilebilir. Görüleceği gibi yönetmelik emanet dairesinde saklanması külfetli olan, bozulan ve kıymetlerini kaybeden eşya hakkında satılma kararının verilebileceğini öngörmüştür. Ancak satma kararı da yalnız yargı organları tarafından verilebilir. Bunun dışında yönetmelikte de açıkça belirtildiği gibi bir malın piyasada nedretinin bulunması veya hiç bulunmaması, eğer malın saklanması olanak dahilinde ise satılamaz.

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi uygulamada bu şekilde ayrıntılı hükümler getiren yönetmelik hükümlerinin uygulandığına ihtimal vermiyoruz. Eğer bu hükümlere uyulmadan elkoyma işlemi yapılıyorsa, ortada geçerli bir elkoymadan bahsedilemeyeceğinden, elkoyma işlemi hiç yapılmamış varsayılacak ve kişi gerçekten stokçuluk yapan biri olsa dahi, malını dilediğine satabilecektir. Bir başka deyişle, o mal üzerindeki tasarruf yetkisi henüz kaldırılmış olmamaktadır. Bu nedenle de malik olarak dilediği tasarrufta bulunması herhangi bir müeyyide uygulanmasına neden olmayacaktır.

Yasalarımızın, özellikle ticarî hayatı düzenleyen yasalarımızın yeterli olmadığı konusunda şüphe yoktur. Halkı zorunlu ihtiyaç maddelerinden yoksun bırakanların en ağır şekilde cezalandırılmaları, suç ile mücadelede yararlı bir araç olabilir. Ancak öncelikle yetersiz hükümler yerine yeni ve değişik hükümlerin getirilmesi gerekir. Bununla beraber halen mevcut ve uygulanacak yolları belirten bir yönetmelik hükümlerine aykırı davranmak, elkoyma gibi, kişi özgürlüğü ile ilgili ve Anayasada yer almış bir kurumu zedeleyerek suçla mücadele yöntemini benimsemek kanımızca uygun olmasa gerekir.

Yasaya ve yönetmeliğe aykırı bir yolun benimsenmesi halinde ileride tamiri olanaksız sonuçlara varılabilir. Örneğin kişinin gerçekten stokçuluk yapmaması halinde, kişinin malı kendi ihtiyarı dışında satılmış olacağından, ve bu satım sonucu elde edilecek parayı, ancak ne kadar süreceği meçhul bir yargılama sonucu alacağından uğrayacağı zarar oldukça ağırdır. Bunun yanında ticarî itibarının zedelenmesi ve meslektaşlarının karşısında malı haraç mezat satılan bir hüviyet taşınması elbetteki dürüst bir iş adamı için tamiri olanaksız bir durum olacaktır.